

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Людмила Володимирівна Шелестова,
кандидат педагогічних наук, завідувач
сектора «Розвитку дошкільників» відділу
діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України
м. Київ, Україна

Оксана Миколаївна Оверчук,
Психолог дошкільного навчального закладу
(ясла-садок) комбінованого типу № 8
Білоцерківської міської ради Київської області,
м. Біла Церква, Україна

УДК 373.2.016

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

В статті описана сутність поняття «естетические способности» и определены его структурные компоненты. Описаны критерии и показатели определения уровня его сформированности, а также диагностические методы, позволяющие исследовать особенности развития эстетических способностей у детей старшего дошкольного возраста с использованием произведений изобразительного искусства. Приводится анализ эмпирических данных, полученных в ходе исследования эстетических способностей старших дошкольников средствами изобразительного искусства.

Ключевые слова: эстетическое развитие, эстетические способности, старшие дошкольники, изобразительное искусство.

The article describes the essence of the concept of "aesthetic capacity" and determined its structure components. In accordance with the structural components of this concept are described criteria and indicators for determining the level of its establishment. Describes the diagnostic methods to investigate the features of aesthetic abilities in preschool children with fine art. Provides an analysis of empirical data obtained in the study of aesthetic abilities of the senior preschool children by means of art.

Key words: aesthetic development, aesthetic abilities, older preschoolers, art.

Одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти є естетичний розвиток дитини, оскільки саме в цей період формується естетичне ставлення до світу.

Естетичний розвиток розуміють як здатність переживати особливе емоційне ставлення до навколишнього світу [5]. У ході естетичного розвитку дитина гармонізує себе та власні взаємини зі світом [6]. Їй відкривається не утилітарна цінність всього того, що її оточує, а з'являється почуття емоційно-духовної причетності до того, що сприймається, тобто розвивається естетичне ставлення до світу [5].

Важливим засобом естетичного розвитку є образотворче мистецтво, що є частиною естетичної культури. У процесі ознайомлення з творами образотворчого мистецтва у дитини розвиваються не лише навички їх сприйняття, а й аналізу. Також відбуваються суттєві зміни і в культурно-естетичному розвитку: дитина привласнює ті загальнокультурні характеристики, що закладено у змісті картин; у неї формуються уявлення про світ (природу, культуру, суспільство, людину), його багатогранність та багатозначність; дитина проявляє власні емоції щодо побаченого та

вчиться висловлювати власне ставлення до нього. В цьому полягає «понадсмісл мистецтва, самого процесу естетичного розвитку як морального виховання, що засвоєно не як перелік окремих авторитарно продиктованих норм, а як наслідок цілісного світосприйняття» [8]. На думку О. М. Торшилової, інтелектуально-емоційне осмислення сприйнятої інформації у творах образотворчого мистецтва разом з її впізнанням є символізацією, асоціативним збагаченням і, тим самим, одухотворенням і самостійним читанням «змісту» як духовного смислу. Лише таке «зняття» інформації може подарувати тому, хто її сприймає власну внутрішню гармонію і катарсис [8].

Отже, мистецтво надає людині можливість чуттєво пізнати світ та його розмаїття, відкрити для себе нове та незнайоме в звичних речах. Проте людина може лишитися байдужою до мистецтва, якщо не долучалася до нього з дитинства. Також у педагогіці доведено, що естетичний розвиток у дошкільному віці є основою для більш пізньої культурної, естетичної зрілості дитини [3].

Педагогічне стимулювання естетичного розвитку має базуватися на розвитку її естетичних здібностей.

У педагогіці визначено структуру естетичних здібностей, складовими елементами якої є:

– *сприйнятливість* (здатність сприймати об'єкти, спостерігати, вдивлятися, бачити в них не лише утилітарне, а й красиве, естетичне);

– *почуття* (здатність емоційно реагувати на об'єкти пізнання, висловлювати власні почуття стосовно них);

– *смаки* (здатність висловлювати своє ставлення, давати оцінку побаченому як результату пережитого в художньому образі);

– *потреби* (прагнення до створення естетичних творчих продуктів);

– *діяльність* (створення власних творчих продуктів) [2, 4].

Відповідно до структури естетичних здібностей науковцями [2] також виділено критерії та показники їх сформованості (табл. 1).

Розвиток естетичних здібностей неможливий без їхньої діагностики. Тому організації розвивального процесу має передувати діагностичний етап, що дозволить більш ефективно здійснювати диференційоване та особистісно орієнтоване навчання і виховання. У психології напрацьовано відповідний діагностичний інструментарій, що може бути використано на практиці дошкільного виховання. Одні з них складні у використанні й адресовані психологу, який має

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості естетичних здібностей

<i>Критерій</i>	<i>Показники</i>
Здатність до естетичного сприйняття	Адекватність сприйняття особистості тому об'єкту, що сприймається, глибина сприйняття, гармонія інтелектуального та чуттєвого
Здатність до емоційного відгуку, до вираження почуттів та переживань	<ul style="list-style-type: none"> • Прояв мимовільної емоційної реакції під час сприйняття естетичного в житті та мистецтві (радість, захоплення, милування, обурення, здивування); • характер емоційної реакції (тривалість, стійкість, інтенсивність, глибина, щирість, стриманість, виразність); • адекватність емоційних реакцій змісту та характеру явищ, які спостерігаються в житті, чи у творах мистецтва; • здатність відчувати настрій людей, співпереживати; • здатність оцінювати свій емоційний стан, співвідносити власні переживання з зовнішніми обставинами, нормами поведінки, а також здатність керувати власними емоціями; • зовнішня культура прояву естетичних емоцій та почуттів (міміка, пантоміма, вербальна реакція).
Прояв естетичного смаку	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність оцінювати естетичні явища дійсності та твори мистецтва; • здатність обгрунтовувати свою позицію; • прояв естетичного смаку у поведінці, зовнішньому вигляді, естетико-предметній діяльності
Наявність естетичних інтересів та потреб	<ul style="list-style-type: none"> • Спрямованість пізнання на естетичні предмети та явища дійсності; • широта інтересів в галузі мистецтва; • прояв позитивного ставлення до оволодіння естетико-предметною діяльністю; • зв'язок естетично переживання з потребою в діяльності (прагнення брати участь в художньо-творчій діяльності, розширювати свої естетичні горизонти)
Здатність до естетико-предметної творчої діяльності	Прояв художньо-творчих здібностей в естетичній діяльності: швидкість орієнтування, кмітливість, винахідливість, самостійність, оригінальність, ініціативність, уміння планувати власну діяльність

відповідну фахову підготовку щодо проведення психологічної діагностики, а інші – простіші, тому їх може використовувати не лише психолог, а й вихователь. Опишемо більш прості й доступні діагностичні методики, які ми використовували в ході з'ясування рівня сформованості естетичних здібностей у старших дошкільників.

Для виявлення здатності до естетичного сприйняття у дітей старшого дошкільного віку може бути використано художньо-експресивний тест (автор Л. В. Школяр) [2]. Метою цього тесту є визначення рівня розвитку емоційної виразності інтерпретацій художніх текстів та емоційності. Дітям пропонується розглянути репродукції картин і розповісти (усно) про дітей, зображених на картинах, відповівши на запитання: Про що думають ці діти? Які вони за характером?, Який у них настрій? В якості художніх текстів запропоновано використовувати такі картини: В. Серов «Дівчинка з персиками»; О. Ренуар «Читаюча дівчинка»; В. Серов «Портрет Міки Морозова».

Рівень розвитку емоційних уявлень оцінюється за 3-бальною системою:

3 бали – *високий рівень* – дитина точно відчуває настрій, переданий на картині, легко розповідає про характер, зображених на картинах дітей, домислює подальші їхні дії, висловлює оригінальні думки про почуття дітей;

2 бали – *середній рівень* – дитина визначає, про що думають ці діти, їхній настрій, проте її судження про картини невпевнені, неповні, нерозгорнуті;

1 бал – *низький рівень* – дитина плутається у визначенні настрою героїв картин, спостерігається узагальненість суджень про сприйняття нею картин, а емоційні характеристики односкладні, скупі та невизначені.

Діагностуючи у дітей старшого дошкільного віку здатність до емоційного відгуку, вираження почуттів та переживань необхідно фіксувати їх емоційну реакцію під час виконання вищезазначеного завдання. У протокол спостережень експериментатору необхідно внести дані про:

- вияв мимовільної реакції під час сприйняття картин (радість, захоплення, розчуленість, обурення, почуття потрясіння);
- характер емоційної реакції (тривалість, стійкість, інтенсивність, глибина, щирість, стриманість, виразність);
- адекватність емоційної реакції змісту картини;
- наявність зовнішньої культури виявлення емоцій (міміка, жести, вербальна реакція).

Для оцінки наявності естетичного смаку в дітей старшого дошкільного віку пропонується розглянути картину, тематика якої зрозуміла і близька до їхньому життєвому досвіду. Це можуть бути картини про тварин, рослини, дітей, пори року тощо (наприклад, картина українського художника Миколи Пимоненка «Куриця»). Нехай діти розглянуть картину, після чого вони мають розповісти: Чи сподобалася їм картина? Чим саме? Якщо не сподобалася, то чому? Дорослий має оцінити здатність дітей оцінювати естетичні

явища дійсності, зображені на картині, висловлювати власну позицію щодо зображеного на картині, а також здатність обґрунтовувати її.

Наступним етапом в діагностиці естетичних здібностей є з'ясування здатності старших дошкільників до естетико-предметної творчої діяльності та наявності у них естетичних інтересів та потреб. Ці дві складові естетичних здібностей можна діагностувати, залучивши дитину до виконання творчого завдання. Наприклад, намалювати картину на певну тематику, сюжет якої не повинен бути занадто простим для дитини. Бажано, щоб дитина мала можливість поміркувати над поставленим завданням, проявити власну оригінальність. Ми, наприклад, запропонували дітям намалювати світ. Завдання було сформульовано так: «Намалюй світ таким, як ти його уявляєш. Можеш малювати все, що забажаєш, що вважаєш за потрібне».

Пропонуючи виконати це завдання необхідно спостерігати за реакцією дітей на пропозицію: позитивна, негативна чи байдужа реакція на виконання завдання, тобто потрібно визначити чи існують у дітей естетичні потреби, пов'язані з образотворчим мистецтвом?

Аналізуючи дитячі малюнки необхідно оцінити здатність дітей до творчої діяльності в образотворчому мистецтві, прояв швидкості орієнтування у виконанні поставленого завдання, кмітливості у пошуку шляхів, винахідливості, самостійності, оригінальності, ініціативності, а також вміння планувати власну діяльність.

З метою обстеження розвитку естетичних здібностей було проведено діагностичне обстеження дітей старшого дошкільного віку групи «Сонечко» та логопедичної групи «Пізнайко» (ДНЗ № 8, м. Біла Церква, Київська обл.). У процесі діагностики використовувалися вищеописані методики. Опишемо емпіричні дані, отримані в ході дослідження.

1. Виявлення здатності до естетичного сприйняття за художньо-експресивним тестом (автор Л. В. Школяр).

Аналіз результатів діагностики показав, що 15 % групи «Сонечко» мають *високий рівень* розвитку естетичної сприйнятливості. Вони точно вловили настрій, переданий на картині, легко розповідали про характер цих дітей, домислювали подальші їхні дії, висловлювали оригінальні думки про почуття дітей. *Середній рівень* розвитку естетичної сприйнятливості показали 50 % групи «Сонечко» та 69 % групи «Пізнайко». Діти визначали, про що думають персонажі картини та їхній настрій, проте судження дітей невпевнені, неповні, нерозгорнуті. Також 35 % групи «Сонечко» та 31 % групи «Пізнайко» показали *низький рівень* розвитку естетичної сприйнятливості. Діти плуталися у визначенні настрою та характеру персонажей, які зображені на картинах, емоційні характеристики були неповні та невизначені. Рівні розвитку естетичної сприйнятливості показано на рисунку 1.

2. Виявлення здатності до емоційного відгуку, вираження почуттів та переживань.

Пропонуючи картини для виконання попереднього завдання і спостерігаючи за емоційною реакцією

Рівні розвитку естетичної сприйнятливості

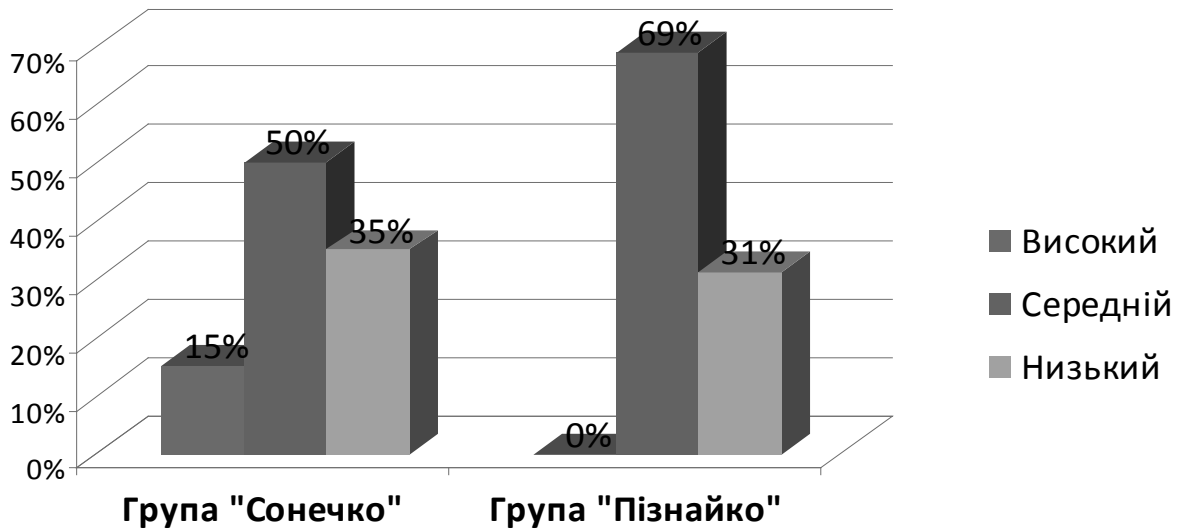

Рис. 1. Рівні розвитку естетичної сприйнятливості

дітей необхідно зазначити, що 48 % опитаних дітей проявляли радість під час сприйняття картин, 36 – захоплення, 15 – розчулення, а 3 % дітей навіть проявляли обурення.

Щодо характеру емоційної реакції, то варто зазначити, що переважно у дітей спостерігалась стриманість (73 %), щирість (24 %) та виразність (27 %). Емоційна реакція була не досить тривалою, не інтенсивною та поверховою. Переважно вона була адекватною змісту картин. У зовнішньому виявленні емоцій переважала вербальна реакція. Діти не використовували жести для виявлення власних емоцій, хоча у деяких дітей можна було спостерігати зміну виразу обличчя (рис. 2).

3. Прояв естетичного смаку.

Після розгляду картини Миколи Пимоненка «Курця», діти (100 %) змогли висловити власну позицію щодо картини, зазначили, що вона їм подобається. Однак чітко обґрунтувати ставлення до картини змогли лише 22 % опитаних, висловлюючись так: «я люблю тварин», «картина нагадує мені село і мою бабусю, яка там живе», «мені подобається, тому що на картині намальовані маленькі каченята». Також 60 % опитаних не змогли чітко пояснити власну позицію. Ці діти вдавались до пояснень типу: «мені подобається ця картина, тому що вона гарна». Решта дітей (18 %) не змогла пояснити, чому їм подобається картина.

Рис. 2. Емоційна реакція дітей

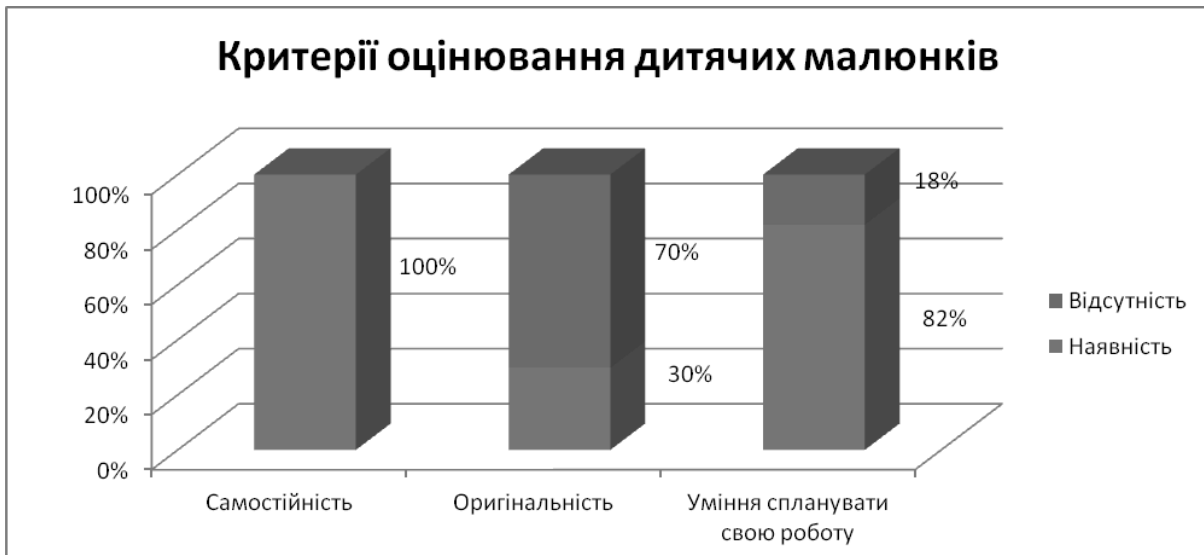

Рис. 3. Критерії оцінювання дитячих малюнків

4. Наявність естетичних інтересів та потреб.

Спостерігаючи за реакцією дітей на пропозицію намалювати світ, яким вони його уявляють, можна говорити про розвиток естетичних потреб (прагнення до створення естетичних творчих продуктів). Діти (100 %) виявили позитивну реакцію щодо виконання поставленого завдання. Отже, можна зробити висновок, що у дітей старшого дошкільного віку яскраво виражена потреба у сформованості естетичної творчої продукції.

5. Здатність до естетико-предметної творчої діяльності

Оцінивши картини, намальовані дітьми, за такими критеріями, як самостійність, оригінальність, уміння спланувати власну діяльність, можна зробити висновок про здатність дітей до естетичної творчої діяльності.

Аналіз результатів оцінювання дитячих малюнків показав, що в усіх дітей спостерігається самостійність під час виконання завдання, оригінальність простежується у 30 % дітей, а 82 % вміють спланувати власну діяльність (рис. 3).

Узагальнення результатів діагностики рівня сформованості естетичних здібностей у старших дошкільників дає підставу зробити певні висновки. У дітей цього віку наявне прагнення до створення естетичної творчої продукції. Вони із задоволенням долучаються до діяльності, можуть тривалий час зосереджено працювати над створенням картини. Разом із тим існують певні проблеми зі сприйняттям картин, виявленням власних почуттів та обґрунтуванням думки щодо зображеного на картині. Наразі ще недостатньо розвинена оригінальність у створенні власних картин, тобто існуючий стереотип у свідомості вихователів та батьків, що діти старшого дошкільного віку багато малюють і цього достатньо для розвитку їхніх естетичних здібностей, є хибним. Існує потреба у здійсненні систематичної діяльності щодо розвитку складових естетичних здібностей у дошкільнят. Про можливі шляхи оптимізації цього процесу читайте у наступних публікаціях.

Використані літературні джерела

1. *Домогацкая И. Е.* Методика диагностики эстетических способностей 3–5 лет [Текст] / И. Е. Домогацкая. – М., 2004. – 16 с.

2. *Евграфова Н. А., Шепилова Н. А.* Диагностика развития ценности «красота» у детей старшего дошкольного возраста / Н. А. Евграфова, Н. А. Шепилова // Современные проблемы дошкольного образования. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2014/360/211>

3. *Кириллова Е. И.* Вопросы современного эстетического воспитания ребенка посредством художественной творческой деятельности / Е. И. Кириллова // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2013. – Вып. 6. – ноябрь–декабрь. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru/PDF/95PVN613.pdf>

4. *Любимова Ю. С.* Методика организации эстетического воспитания младших школьников [Текст]: учебно-методическое пособие для учителей начальных классов / Ю. С. Любимова, В. В. Буткевич. – Минск: Пачатковая школа. – 2008. – 114 с.

5. Психологический лексикон: энциклопедический словарь в шести томах [Текст] / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского. – М.: ПЕР СЭ, 2005. – 176 с.

6. *Торшилова Е. М.* Маугли и «Джоконда» [Текст] // Цветной мир. – 2008. – № 4. – С. 35–36.

7. *Торшилова Е. М., Морозова Т. В.* Развитие эстетических способностей детей 3–7 лет: теория и диагностика [Текст] / Е. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – 2001. – 144 с.

8. *Торшилова Е. М.* Тестирование эстетического и общего развития ребенка: концепция и методики [Текст] // Цветной мир. – 2008. – № 1. – С. 24–30.

9. *Чумичева Р. М.* Взаимодействие искусств в формировании личности старшего дошкольника [Текст] / Р. М. Чумичева. – Ростов-на-Дону: РГПУ, 1995. – 271 с.